

פסקי תשובות אורח חיים סימן ש

א. בשבח סעודת מלוה מלכה, גודל חיובה וערך סגולתה, וחיובה לנשים

סעי' א', שו"ע: לעולם יסדר אדם שלחנו במוצאי שבת, כדי ללוות את השבת. והנה, אם כי הפוסקים הסכימו שסעודה זו אינה חובה כל כך, אלא למצוה מן המובחר בלבד, אעפ"כ רבות ונכבדות מדובר עליה ובשבח טעמיה, והשפעת סעודה זו וסגולתה מרעפת ביותר על האדם בעולם הזה ובעולם הבא, ובעולם התחיה, ומכחה של סעודה זו נשפע ברכת השבת על כל סעודותיו של ימי החול ועל פרנסתו.

ולכן מצינו בחז"ל ובפוסקים ובספרי גדולי הדורות להפליא בגודל ערכה, ולהחשיבה מאד, וליקרה ולהוציא הוצאות עליה כאחד מסעודות השבת, ולא לדלג עליה בשום פנים, ועדיף לקיימה מאשר להתענות משבת לשבת, ועני המתפרנס מן הצדקה יש לתת לו הצטרפויותיו גם לסעודת מוצאי שבת.

וכבר אמרו דורשי רשומות שלכן קבעו הטור ושו"ע סימן מיוחד לסעודה זו, כדי להדגיש גודל חיובה וערך סגולתה. וסעודה זו נקראת על שם דוד המלך ע"ה, כי היה עושה סעודה בכל מוצאי שבת, על כי ניצול ממיתה באותה שבת, וכדאיתא בגמ' (שבת ל' א) שאמר לו הקדוש ברוך הוא שימות בשבת.

ואנשי מעשה היו מהדרין לעשות סעודה זו בשבת אחים גם יחד, ברוב עם הדרת מלך, ועל כל פנים בשלשה, ולזמן על הכוס כדי להזכיר וזכותו דוד המלך ע"ה שעליו נאמר (פסחים ק"ד א) אני אברך ולי נאה לברך.

ובפמ"ג (א"א סק"א) "אפשר נשים אין חייבות בסעודה זו, ומיהו גם ראוי לנשים" וכו'. וכן הכריע במחצית השקל (סק"א) עפ"י המג"א (סק"א) שנשים חייבות בסעודה זו כאנשים.

ב. בענין ההידור לקיימה בפת, ולצאת ידי חובתו בתבשיל, מזונות או משקה חם, ורחיצת גופו בחמין

שם: לעולם יסדר אדם שלחנו במוצאי שבת וכו' אפילו אינו צריך אלא לכזית. ולכתחילה ישתדל לאכול שיעור כביצה פת, כבכל סעודות שבת, וכבר מצינו בקדמונים שגם סעודה זו עורכים על השלחן לחם משנה, אלא שאין תופסים בידים בשעת ברכת המוציא אלא לחם אחד, ומן ההידור והסגולה שתהיה פת חמה או על כל פנים יטבלנה מעט באיזה משקה חם, כדי לקיים דברי חז"ל (שבת ק"ט ב) 'פת חמה במוצאי שבת מלוגמא'.

וכבר כתב במשנ"ב (סק"א) אם אין לו פת או שחושש מאכילה גסה, יקיימה במזונות או באיזה תבשיל של חמשת המינים, ועכ"פ בפירות או בשאר תבשיל, ובשעת הדחק די בכוס משקה חם. אמנם החכם עיניו בראשו לכלכל צעדיו למען יוכל לקיים סעודה זו בפת, וגם לכבדה בתבשילים מוטעמים כשאר סעודות שבת.

ואם אינו יכול לאכול כלום, לכל הפחות יטרח להכין סעודה זו לאחרים, וילמוד המאמרים והדינים המוזכרים על סעודה זו וסודה.

ואם יוכל ירחוץ גופו בחמין במוצאי שבת, כי לדברי רש"י (שבת ק"ט ב) "חמין במוצאי שבת מלוגמא היינו 'לשתות ולרחוץ'".

ג. בגדי שבת ועריכת השלחן במפה מכובדת ונרות, ואפילו אינו אוכל אלא מזונות או תבשיל

מ"ב סק"א: יסדר אדם שלחנו, היינו לפרוס מפה על שלחנו דרך כבוד. ומלשון זה משמע שאין צריך שיהיה המפה של שבת על השלחן עד אחר סעודת מלוה מלכה, אלא רשאי להסירה מיד אחר הבדלה, ולקראת סעודה זו יפרוס שוב מפה מכובדת על השלחן לכבוד סעודה חשובה זו, אך רבים נוהגים להשאיר מפת השבת על השלחן עד לאחר סעודה זו, וכן אין פושטין בגדי שבת המכובדים עד לאחר סעודה זו.

ומש"כ במשנ"ב בהמשך דבריו: וכן שאר דברים הנהוגים אצלו בעריכת שלחן. בכלל זה גם נרות דולקות, כנהוג בסעודות מצוה.

ודע, כי אף אם אינו יכול לקיים הסעודה בפת אלא במזונות או שאר תבשיל או משקה חם, מכל מקום יערוך שלחנו במפה מכובדת ובנרות דולקות.

ד. בענין המאכלים והתבשילים בסעודה זו

שם: וגם משמע דטוב לכתחילה להדר אותה בכשר או בשאר תבשילין אם יש לו. ובגמ' (שבת ק"ט א) מסופר על רבי אבהו שהיו שוחטין עבורו עגל מיוחד עבוד סעודה זו, אפילו לא אכל ממנו אלא כגודל כוליא.

וכבר כתב המג"א (הכא) ללמוד מעובדא זו שיש מן ההידור לבשל במוצאי שבת תבשיל לכבוד סעודה זו, ולא לאכול רק משוורי מאכלי שבת. אך מדברי המהרש"א (שבת ק"ט: ד"ה פת חמה) משמע שדי בדבר שנתחמם עתה במוצאי שבת, אפילו נתבשל קודם השבת.

ונכון לכבוד סעודה זו גם בדגים, וגדולי הדורות מטעמים הכמוסים עמהם מסוד ה' ליראיו היו נוהגים לאכול בסעודה זו מאכל חריף כגון שום או צנון או בצל, וכן מרק או משקה חם, וכדברי חז"ל (שבת, שם) 'חמין במוצאי שבת מלוגמא'. ולמי שקשה לאכול מאכל בשר במוצאי שבת, אין צריך להתאמץ על כך, ונכון יותר שיאכל מאכלים האהובים עליו והנוחים לו, ואכן מצינו לגדולי הדורות שהיו יוצאים ידי חובתם במאכלי חלב ובענין אכילת בשר ושתית יין בסעודת מלוה מלכה דמוצאי שבת חזון, עיין בסימן תקנ"א אות ל"ד.

ה. זמן סעודת מלוה מלכה, לכתחילה ובדיעבד

מ"ב סק"ב: דכשם שצריך לכבד את השבת בכניסתה, כן צריך לכבדה בציאתה וכו'. ומטעם זה נראה שצריך להקדימה, כדי שתהיה סמוכה לציאת השבת וכו'. ובספר הפרדס (אור השנים מהדר"ב, קדוש לבנה) "ומצוה ללוותה קודם שיעשה מלאכה וקודם שילמוד", ומיהו מצוי מאד שקשה לישוב לסעודה מיד אחר הבדלה, ובפרט לאלו המאריכים בסעודה שלישית אל תוך הלילה, ולכן מהנכון בסעודה שלישית כשהוא כבר בזמן מוצאי שבת, יאכל שוב כזית פת ומעט תבשיל, ויכוין לשם 'מלוה מלכה', ובוה יוכל לאחר מכן להמתין בסעודת מלוה מלכה עד מאוחר בלילה. ועצה מובחרת יותר, שמיד לאחר הבדלה יטעום דבר מה, ולכל הפחות משקה חם, לשם מצות מלוה מלכה, והסעודה הקבועה יעשה בשעה מאוחרת יותר.

וכשיעשה אחת מהעצות המובחרות, שוב לא יהיה כל כך קפידא אם יקיים סעודה זו אפילו לאחר חצות הלילה, עד עלות השחר, אם כי לכתחילה יש להשתדל לקיימה קודם חצות, וכמובא בהמשך דברי המשנ"ב, ויש שכתבו שיש לקיימה בתוך ד' שעות מתחילת הלילה.

ו. בענין עשיית מלאכות כבידות, וכתובה, ויציאה לדרך במוצאי שבת

שם: ואם אינו תאב עדיין לאכול מהנכון עכ"פ שלא יעסוק במלאכה בקבע עד שיקיים סעודה זו. והטעם כדי שיהא ניכר עליו עדיין קדושת השבת, ויהיה משמעות לסעודתו, כמלוה את המלך בצאתו.

ובשם האר"י ז"ל מובא (בשע"ת סק"א) שהנפש יתירה אינה הולכת לגמרי עד אחר סעודת מוצאי שבת, ולכן אין ראוי להתעסק במלאכה שאינה אוכל נפש עד אחר סעודה זו, וכן יש לימנע מלצאת לדרך אם לא לצורך מצוה. ויש שנהגו להקל במלאכות פשוטות וקלות לאחר שטעמו דבר מה או שתו משקה חם מיד לאחר הבדלה לשם לוויית המלך, וכדלעיל (אות ה'), וממלאכות כבידות נמנעו עד לאחר סעודת מלוה מלכה.

ובהרבה קהילות קדושות בישראל מסורת קדומה בידי הנשים שלא לעסוק במלאכות כבידות (כתפירה ואריגה ציור אומנותי ושאר מעשה אומן ומלאכות כבידות) כל ליל מוצאי שבת (אפילו כבר אכלו מלוה מלכה).

ויש שנמנעו ממלאכות על מנת להשתכר ולהרויח (אך דווקא מלאכות, ולא פרקמטיא ומשא ומתן, מסחר), וגם אנשים, עפ"י דברי חז"ל (פסחים נ א) שהעושה מלאכה במוצאי שבתות וימים טובים אינו רואה סימן ברכה, וביותר דקדקו לזוהר בכתובת סת"ם משום מעשה שהיה.

ויש שלא קבלו מסורות אלו. אך אין לזלזל בזה למי שמסורות אלו בידם. ויש הכותבים שמסורות אלו נוהגים רק עד חצות הלילה.

ז. בענין הפיוטים והזמירות דמוצ"ש, וזמן אמירתן, והזכרת אליהו הנביא ושאר הצדיקים

מ"ב סק"ג: ונוהגים גם כן לומר פיוטים וזמירות אחר הבדלה. ובט"ז (סק"א): ונראה לי דאעפ"י שנוהגין לומר זמירות קודם הבדלה, נכון לומר אותם אחר הבדלה, דבזה שייך ליווי, דהיינו אחר שיצא המלך, ותו דהוא כמו הכניסה, עכ"ל. ולמעשה הרבה פיוטים וזמירות נשתמרו בידינו למוצאי שבת, ובהרבה קהילות קודש נוהגים לחלק זמן אמירתם, חלק עוד קודם תפילת ערבית וחלק לאחר תפילת ערבית, וחלק תיכף לאחר הבדלה וחלק בזמן סעודת מלוה מלכה. ויש נוהגים לומר הפיוטים רק לאחר הבדלה ובסעודת מלוה מלכה, ונהרא נהרא ופשטיה.

וברמ"א (סימן רצ"ה סעי' א') נהגו לומר ולהזכיר אליהו הנביא במוצאי שבת להתפלל שיבוא ויבשרנו הגאולה. ועוד טעמים לשבח נאמרו למנהג זה להזכיר אליהו הנביא, והנהגה כן יהיו דרכיו מצליחין בכל השבוע. וכן מזכירין זכות שאר צדיקים קדושי עליון גדולי הדורות. וראוי לזוהר ולומר 'רבש"ע החל עלינו את ששת ימי המעשה' וכו' כי מקורו בירושלמי (ברכות פ"ה ה"ב).

ומנהג קדום להזכיר 'אליהו הנביא' ק"ל פעמים (כמנין אליהו הנביא עם האותיות), ויש אומרים נ"ב פעמים. ואנשי מעשה נהגו ללמוד בספרו 'תנא דבי אליהו'. וגם פיוט אליהו הנביא נחלקו המנהגים מתי לאמרו אם מיד לאחר הבדלה או בזמן סעודת מלוה מלכה, וכל אחד ינהג כמנהגו הטוב.

שע"ת סק"א: וכתב בשם מהר"ם ז"ל שאסור לומר וידוי במוצאי שבת עד שיעבור חצות לילה כי עד חצות יש קדושת שבת.